

SKICA RAZLIKA

U prije izloženom, posebnom, poglavlju, upozorili smo na nekoliko osnovnih sastavnica nacionalne strategije koje obvezuju Zagreb i njegove stručne skupine pri izradi papira potrebnih za generalni urbanistički plan. No čak i da se naznačene obveze točno ispunjavaju, nije zajamčeno da će zbiljski likovi promjene, nastali pod utjecajem ispunjavanja, biti strukturno primjereni glavnim strategijskim zamislima i intencijama. Glavni razlog nalazimo u činjenici da je epistemologijska podloga *Strategije* izvedena iz jedne homogene volje koja ne obuhvaća i posebne oblike djelovanja autonomnih sudionika *Strategije*. Drukčije rečeno, u nacionalnoj *Strategiji* nema predodžbe o posebnim **identitetnim** obilježjima Zagreba, bez kojih se glavne intencije *Strategije* ne mogu primjereno oblikovati. Načelne identitetne obveze, nagoviještene zahtijevom za obzirnim razvitkom (“održivim” razvitkom), premda su, dakako, važne, nisu toliko specifične da bi mogle poslužiti za precizno “portretiranje” Zagreba i načina njegova sudjelovanja u ostvarivanju *Strategije*. Nisu dostatno specifični ni naseljski likovi (naselje, velegrad, metropola), uzeti sami za sebe.

Treba, na drugoj strani, priznati da glavnim ciljem nacionalne *Strategije* i ne može biti upućivanje na posebne identitete gradova/sudionika u ostvarivanju strategije. Najviše što ona može pružiti jest opća uputnica u tipove gradskih identiteta potrebnih u strategijskoj kooperaciji. Sama pak zadaća preciznog “portretiranja” takva identiteta ostaje među glavnim obvezama generalnog urbanističkog plana. Zato se on ne može promatrati kao mehanički prođžetak općih zamisli nacionalne *Strategije*, primijenjenih na posebni slučaj. **Naprotiv, on je dokument s autonomnom osnovicom**, koja samo djelomično pripada osnovici što je obuhvaća nacionalna *Strategija*. Međusobnu nesvodivost jamči činjenica da je grad (dakle, i Zagreb) sudionik s autentičnom egzistencijom. Generalni urbanistički plan,

pod uvjetom da je dobro načinjen, određen je, najprije, tom autentičnošću.

U idućim ulomcima shematično se opisuju glavni izvori te razlike. Generalni je urbanistički plan njima izravno podređen. Način na koji ih interpretira dopušta mu da javno funkcionira kao dokument s **posebnom** vrijednošću; on, dakle, ne ponavlja imeprative strategije nego usmjeruje gradski identitet sukladno tim imperativima. Zato se i pruža **prema** nacionalnoj *Strategiji*, a nije neposredno u njoj.

(a) **Gradski identitet.** U praktičnom kontekstu planskih dokumenata najkorisnije je riječju “identitet” označivati način djelovanja jednog sudionika preobrazbe prema drugom ili skupini drugih sudionika. Zato spomenuti gradski identitet dijelimo na tri osnovna lika.

(i) **Unutrašnji identitet.** Najkraće rečeno, njime se pokazuje kako se grad odnosi prema vlastitoj svakodnevici, dakle prema samom sebi. Za ljubav jedne prigodne shematizacije zasnovano je reći da se obveze unutrašnjeg zagrebačkog identiteta dijele na tri osnovne skupine. Prva skupina obveza jest **revitalizacija baštine prve modernizacije**. Druga skupina obveza jest **resocijalizacija baštine druge modernizacije**. Glavne natuknice o jednoj i drugoj modernizaciji izložene su drugdje, pa ih na ovom mjestu nije potrebno posebno ponavljati. Upozoriti je, ipak, da obveze obuhvaćaju i potrebu uklanjanja strukturnih rezerva što su područja tih modernizacija “zatvorile” u odvojene cjeline koje jedva da o predodžbi o cjelovitu gradu i ovisu. (Rez željezničke pruge između Donjeg grada i novog grada između Vukovarske i Save; rez Save između “starog” i “novog” Zagreba; industrijski rez između gradskog središta na istoku i kaotičnih industrijskih zona itd.) Jasno je da grad ne raspoláže ni organizacijskim ni financijskim silama potrebnim za brzo ispunjavanje takvih zahtjeva. Ali je jasno da se oni moraju učvrstiti kao dugoročni zahtjevi proizašli neposredno iz jedne identitetne obveze.

Treća skupina obveza pokazuje se u potrebi da se oblikuju novi gradski sklopovi, **kakvih još nema**, a koji su strukturna sastavnica imaginarne treće modernizacije (ili: likova razvitka kojima je korijen u državnim i društvenim promjenama započetim devedesetih godina). Očito je da se prakse revitalizacije baštine prve modernizacije i prakse resocijalizacije baštine druge modernizacije **ne mogu odvojiti** međusobno od treće skupine obveza. Ne mogu zbog toga što ih pokreće ista identitetna energija. Time se, dakako,

njihove autonomne razlike ne ukidaju u ime nove opsesivne homogenosti (kao u razdoblju druge, socijalističke, modernizacije). Ali se procesi mijene orijentiraju nekim zamislama koje su u modernom zagrebačkom gradskom iskustvu već nagovijestile potrebnu “gradotvornost” (primjerice, ekološki osjetljivost, zavičajne referencije u građevni, javni prostor po mjeri teritorijalnih marginalaca, središnja uloga kulturnih mjesta, smireni vremenski režimi i ritmovi u središnjim i stambenim mjestima itd.). Nisu, dakako, te zamisli dostatne za nove sklopove. Ali su, nesumnjivo, uvjeti koji jasno nagovješćuju svim sudionicima modernizacijskog procesa **kakva je osnovna sintaksa obvezujuća** za sve koji djeluju. Ta sintaksa nije mehanički prijepis ni jednog posebnog interesa. Ona, naprotiv, služi **kako bi se svaki posebni interes mogao samooblikovati sukladno novim/starim identitetnim uporištima grada.**

Jasno je da za skicirane skupine obveza nisu svi akteri zagrebačke gradske preobrazbe jednako zainteresirani. Akteri koji predaju grad najprije kao komercijalno ili razvojno sredstvo u njima će vidjeti malo prednosti. Ali akteri koji su izravno “zainteresirani” za **životna i simbolična** svojstva grada (a ona stvaraju i komercijalne poticaje) u njima će vidjeti ne samo obveze nametnute izvanjskom voljom nego i likove društvene imaginacije koji im i omogućuju i olakšavaju iznova uspostaviti prema gradu kao cjelini životne zbiljnosti personaliziran odnos.

(ii) **Identitet u susjedskoj zajednici naselja.** U ovom identitetnom liku zrcale se iskustva drugih (naselja) u susjedskoj skupini, stečena u odnosima s promatranim sudionikom. U praktičnim istraživanjima zrcaljenje se gradskog identiteta u iskustvu članova susjedске skupine najjasnije pokazuje u načinu na koji građani ocjenjuju tip razvitka što ga je dotični grad potaknuo u svom susjedstvu. Primjerice, manji gradovi u susjedstvu većih srednjih gradova u Hrvatskoj redovito njihov identitet opažaju kao **kolonizatorski** u odnosima prema sebi. Kvalifikacija je, najprije, posljedica praktičnog odnosa u kojemu veći grad djeluje kao ovlašten prenositelj različitih uređaja i događaja u susjedске manje gradove te kao višestruko jači izazivač onih promjena u kojima autonomija odlučivanja maloga grada praktično propada, neovisno o tomu koliko je zajamčena formalnim zakonskim pravilima i poretkom. U zaoštrenijim formulacijama skicirani se odnos opisuje i kao predatorski (odnos krvnik – žrtva). Treba još dodati

da su spomenuti uvidi nastali u razdoblju socijalističke modernizacije (osamdesetih godina).

Može li Zagreb u odnosu prema susjednim gradovima izgrađivati lik sličan skiciranome? Odmjerimo li preporuke nacionalne *Strategije*, dobiva se **posredni** naputak da takvo što ne bi bilo dobro. Ali samo posredni. Na drugoj strani, nije teško predočiti brojne praktične prilike koje potiču tehničku i funkcionalnu ovisnost malih gradova o većim središtima u susjedstvu. Bilo bi pogrešno zaključiti da građani malih gradova, **samo zbog toga**, rasuđuju da su žrtve specifične kolonizacije. Pogrešno zbog toga što ta ovisnost, poznato je, donosi niz razvojnih prednosti i malim gradovima. Negativne slike, dakle, nastaju na tlu komunikacijske prakse gdje se manje ili više jasno odmjeravaju identitetne tvorevine različite kakvoće. Ima li se to na umu, korisno je upozoriti da je zagrebačkoj gradskoj preobrazbi, koju potiču identitetne obveze, primjereno izgrađivati **kooperaciju** na mjestu gdje je prije bila kolonizacija; kooperaciju i s mrežom malih gradova i sa subjektima bez javnog jezika (prirodnim dobrima).

(iii) **Identitet u državnoj i nacionalnoj zajednici.** O nekoliko važnijih označnica zagrebačkog identiteta na toj razini raspravljeno je na drugom mjestu (10; 1997), pa nije potrebno ponavljati poznato. Korisno je tek upozoriti da se identitet Zagreba na ovoj razini određuje na dva, djelomično autonomna, semantička područja: na području potrebe i zahtjeva za društvenom integracijom i na području potrebe za novim razvojnim inicijativama. Prvo obuhvaća niz životnih i simboličnih impulsa koji Zagreb obvezuju da kao sudionik u društvenoj komunikaciji djeluje pružajući višestruka jamstva, i socijalna i životna i simbolična, da je i individualna i kolektivna svakodnevnica zaštićeno područje, gdje primjereno mjesto može naći svaki član nacionalne i državne cjeline. Drugo obuhvaća niz impulsa koji obvezuju Zagreb da **neprestano potiče na nove inicijative**, dakle, da praktično funkcionira kao glavni jamac društvene kreativnosti, napose u odmjeravanju s drugim razvojnim akterima kojima su prirodniji odnosi bez "opasnosti" od takvih promjena.

Nije, dakako, posve jasno koliko se implikacije skiciranih semantičkih područja mogu rabiti za izradu dokumenata s posebnim svrhama, kakav je i generalni urbanistički plan. U prijašnjem slučaju, gdje se određuje odnos Zagreba prema susjedima, to nije tako zamršeno. Jer već niz planskih stavova, vidljivih u dokumentima generalnog

urbanističkog plana, indicira kakav je odnos na djelu. Budući da je na nacionalnoj razini malo takvih, s homolognom operativnom strukturom, teško je neposredno uočiti njihove jasne **prostorne** posljedice, kao u prethodnom slučaju. No razumiju li se spomenuta semantička područja kao stabilne aspiracijske mreže, podrijetlo kojih je u kolektivnom identitetu (kulturnom i nacionalnom), nije neutemeljeno razumjeti ih kao **strategijske imperativne nacionalne javnosti**. U praktičnom planskom poslu oni, ponajviše, imaju vrijednost kriterija i mjerila određivanja i legitimacije posebnih prioriteta ili rješenja.

(b) **Modernizacija**. U tekstu nacionalne *Strategije*, vidjelo se, osim načelnog zagovaranja obzirnog razvitka, nema jasnijih natuknica o modelu modernizacije s kojim autori *Strategije* mogu računati ili računaju. Imaju li se na umu prilike u kojima su djelovali prostorni planeri i urbanisti tijekom obiju prethodnih modernizacija, ta je okolnost **atipična**. U oba prijašnja slučaja, i prve i druge modernizacije, bilo je jasno kakav se model društva želi oblikovati i na kojim metasocijalnim uporištima. Zato su i osnovna uporišta gradske preobrazbe bila određenija.

No unatoč tom praznom mjestu istraživanje zainteresirano za uporišta treće hrvatske modernizacije (od devedesetih godina dalje) nije bez nekoliko korisnih pomagala. Među njima ističe se manji broj mjerodavnih uvida.

(i) **Prisutnost nove tehničke paradigme**. Od osamdesetih godina u jačim industrijskim zemljama zapadnog kruga stara se tehnička paradigma, na kojoj se temelji (paleo)industrijska ekspanzija, potiskuje i zamjenjuje novom. Tri su činjenice u tom pogledu posebno važne. Prvo, mijenja se pojam stroja (od oblika mehaničke kolonizacije života stroj se prometnuo u proces biologizacije mehaničkih sklopova). Drugo, industrijski sektor zapošljavanja više nije, **a ne može ni biti**, izvorom masovnog zapošljavanja. Zahvaljujući tomu, **industrijski sektor više ne može biti ni pokretačem masovne urbanizacije**. Treće, glavni industrijski pogoni postupno se potiskuju iz grada na područje (nove) gradske regije, gdje više nisu specifičnim dobrom ni jednog pojedinačnog grada, nego se istodobno oslanjaju u praktičnom funkcioniranju na veze i usluge više gradova u regiji.

Hrvatska, dakako, nije članom skupine zemalja gdje se to događa. Ona je periferijska zemlja. Ali je uočiti da se vrijeme političkog i državnog sloma modela druge modernizacije **poklapa** s vremenom iscrpljivanja glavnih (paleo)indu-

strijskih sklopova u hrvatskom gospodarstvu. (Zasnovano je govoriti o njihovoj 75%-tnoj otpisanosti.)

Ta činjenica, posredno, navodi na zamisao da **Hrvatska mora odlučnije poticati oblikovanje nove tehničke paradigme**. Premda je unutrašnja nepripravljenost hrvatskog društva za tu zadaću i više nego ozbiljnom zaprekom, ona nije i jedinom otegotnom okolnošću. Važnije su industrijske politike razvijenijih zapadnih zemalja, posebno ima li se na umu blisko susjedstvo i politike zemalja Europske unije. Opća intencija tih politika jest zastarjele industrijske sklopove i oblike potiskivati prema europskim rubnim zemljama. U tu se skupinu, mnoštvo je posebnih indikacija, ubraja i Hrvatska. U naznačenom okviru izgrađivanje nove tehničke paradigme u Hrvatskoj može dosegnuti onaj stupanj tehničke modernizacije koji se malo razlikuje od oblika i ustroja klasične industrije, premda djelomično “prerađene” pod tlakom novih socijalnih i ekoloških zahtjeva. Samo je po sebi razumljivo da takva tehnička modernizacija ne dopušta onu akceleraciju razvitka kakav je Hrvatskoj neposredno, ali i dugoročno, potreban. Zato je odlučnije oblikovanje nove tehničke paradigme jedan od temeljnih imperativa hrvatske razvojne strategije. Ona se bez suradnje intelektualnih skupina sabranih u Zagrebu te bez industrijske tradicije oblikovane u Zagrebu, ali i u srodnim gradovima s industrijskom prošlošću, ne može jasno odrediti.

Koliko čvrstoća takve paradigme utječe na prerezidobu teritorijalnih procesa, nagovijestili smo u uvodnom odjeljku. Nova tehnička paradigma istovrsna je dovršetku industrijskog sektora u ulozi sektora s masovnom ponudom radnih mjesta i sektora o kojemu ovisi “ostatak” grada. Drukčije rečeno, ona omogućuje da se razvojna autonomija grada i, općenito rečeno, “povratak gradu” oblikuje s manje dvosmislica i nejasnoća. Zato je aktivno poticanje nove tehničke paradigme **neodvojivo** od urbanih strategija kojima je temeljni cilj potvrditi Zagreb u njegovim glavnim odrednicama.

(ii) **Znanost kao uporište nove industrije**. O tome u tematski specijaliziranoj literaturi ima mnoštvo rasprava. Posrijedi je uvid da se nova tehnička i industrijska paradigma ne može oblikovati, a napose učvrstiti, bez strukturne ovisnosti o znanstvenim istraživanjima. Drukčije rečeno, sveučilišne institucije postaju novim središtima tehničke rekonstrukcije u društvu.

Ta načelna činjenica implicira, na prostornoplanerskoj razini, međutim, jednu promjenu koja je u dosadašnjim analizama bila predmetom rubne analitičke pozornosti. Posrijedi je promijenjeni **prostorni položaj** sveučilišnih institucija. Analizira li se pozornije i teritorijalni shematizam i glavni modeli budućeg rasporeda sveučilišnih institucija u Zagrebu, teško se ojeti dojmu da je posrijedi odnos koji se oslanja na pragmatične okolnosti. (Primjerice, potpuno je strateški nejasno zašto se sveučilišne institucije kao što su kemijski zavodi Prirodoslovno-matematičkog fakulteta ili ustanove kao što je Fakultet za kemijsko inženjstvo koncentriraju u donjogradskom središtu; nejasno je, također, zašto se elektrotehnički fakultet ili fakultet strojarstva i brodogradnje nalaze uz Ulicu grada Vukovara itd.) Prihvati li se stajalište da je znanost uporište nove tehničke konstrukcije/rekonstrukcije industrijskog sektora, spomenute ili srodne istraživačke ustanove **postaju žarištima nove industrijalizacije**. To, posredno, znači da je njihovo prirodno mjesto na **rubnim gradskim područjima**, gdje se bez većih poteškoća mogu spajati istraživački poligoni i nove industrijske lokacije. Spomenuto sintaktičko pravilo, dakako, ne može se primjenjivati linearno. Ali, na drugoj strani, ono implicira da se postojeća i buduća istraživačka središta u prirodnim, tehničkim i medicinskim znanostima vrednuju kao potencijalna žarišta nove industrijalizacije. Budući da niz posebnih zahtjeva kojima je korijen u strategiji obzirnog razvitka nalaže da takva žarišta moraju imati i odgovarajuću lokacijsku "obzirnost", posve je očito kakav se glavni pravac urbano-loške analize time favorizira.

(iii) **Tehnička javnost i neovisni nadzor**. Model (paleo)industrijalizacije, razvijen u razdoblju druge hrvatske modernizacije, imao je, na području javnog nadzora, dva izrazita "slijepa" mjesta; njihov daljnji opstanak nije spojiv s uvjetima i mjerilima obzirnog razvitka; nije spojiv ni s novim pristupom lokacijskoj politici u industriji.

Prvo slijepo mjesto pokazuje se u isključivanju javnosti iz rasprave o novim industrijskim lokacijama. Glavni argument u korist odluke o isključivanju bio je prigovor o nekompetentnosti. To znači da javnost ne može mjerodavno raspravljati o prednostima i manama pojedinih lokacijskih odluka. Zbog toga nije nužna ni u procesu odlučivanja. Prihvati li se argument doslovno, njegova je vrijednost nesumnjiva. Nekompetentna javnost lako može biti žrtvom različitih interesnih strategija i predumišljaja. Suklad-

no tomu, javni stavovi ne mogu obvezivati nijednog zastupnika javnog interesa.

Drugo slijepo mjesto pokazuje se u isključivanju institucije neovisnog nadzora pojedinih lokacijskih odluka i istraživanja na kojima se one temelje. Time je okvir analitičke objektivnosti sustavno reducirana samo na dva lika uključenog znanja: na stručnjake koje plaća investitor i na stručnjake koje plaća konkurentski investitor. Javnost može ovisiti ili o jednom ili o drugom. Drugih mogućnosti nema.

Prihvati li se, kao jedna od temeljnih implikacija treće modernizacije, i stav da nova industrijska politika izravno ovisi o tehničkoj javnosti i o (s njom povezanom) neovisnom nadzoru kakvoće analitičkih podloga, na koje se ona pozivlje, postaje očito da se time uklanjaju slijepa mjesta na koje je upozoreno. A proces rekonstrukcije tehničke osnovice gospodarstva, napose sekundarnog sektora, zadobiva potrebnu socijalnu čitljivost. Ima li se na umu stvarna veličina skupina koje su na položaju sudionika ugroženih industrijskim politikama, ta socijalna čitljivost ima vrijednost **nužnog uvjeta** svake razvojne strategije koja implicira tehničke mijene.

(c) **Nova predodžba o gradskoj regiji.** Sintagma “gradska regija” rabi se u ovom analitičkom odjeljku sa stanovitim nepovjerenjem. Ne zbog toga što se njezine granice ne bi mogle argumentirano odrediti. Napokon, metodologijske sheme socijalne geografije u tom su pogledu nedvosmislene. Nepovjerenje je posljedica stava da mnoge opće formulacije, među koje spada i sintagma “gradska regija”, neprecizno opisuju **kvalitativne razlike** između pojedinih mjesta na toj regiji. Primjerice, primijeni li se čak i najjednostavnija shematizacija zagrebačke gradske okolice s pomoću izokrona, gubi se niz važnih lokalnih razlika između tako različitih područja kakva su, primjerice, Žumberak, Dugo Selo ili Vukomeričke Gorice. Bitno je uočiti da su mnoge razlike takve da ih je najmanje pogrešno držati nesvodivima. Sukladno tomu, uporaba sintagme “gradska regija” već implicira da smo se odvažili na jednu vrstu nepriznavanja, inače nužnih, regionalnih razlika.

Ipak, i u ovom se odjeljku ističe ne samo valjanost te sintagme u određenom analitičkom kontekstu nego se zagovara i potreba promjene predodžbe o njoj kao dio oblikovanja nove gradske razvojne strategije. O čemu je riječ?

Najkraće, posrijedi je promjena predodžbe o regionalnom području razvitak kojega je **najtješnje svezan** s raz-

vitkom Zagreba. Bilo bi, dakako, pretjerano reći da su razvojne promjene na tom području dio **unutrašnjih** zagrebačkih promjena sada, zaključnih devedesetih godina. Ali nije netočno reći da je oblikovanje nove zagrebačke modernizacije nemoguće bez strukturne povezanosti s razvojnim promjenama na tom području.

Granice područja u osnovi su određene europskim prometnim odlukama o dva kontinentalna pravca. Prvi je dio prometnog koridora Srednja Europa – jadranski jug. Posrijedi je, poznato je, prometnica Rijeka – Zagreb – Varaždin – Mađarska. Devedesetih godina ta je prometnica jedan među nekoliko hrvatskih investicijskih prioriteta. Njezino izgrađivanje i tehničko opremanje izravno utječe na nekoliko posljedica. Najprije, omogućuje da se modernizacija gradova na prometnoj osovini: Rijeka, Zagreb i Varaždin, na temelju nacionalnog interesa za oblikovanjem gospodarskog područja koje će biti **bezuovjetno konkurentno na europskom tržištu**, racionalno koordinira. Cilj koordinacije nije, dakle, optimizacija gradskog razvitka “iznutra”, kao autarkične razvojne zbiljnosti. Cilj joj je optimizacija koja se naslanja na strukturne prednosti svakoga grada na prometnom pravcu. Drukčije rečeno, cilj joj je optimizacija koja, u isti mah, potiče stvaranje **jedinstvenog gospodarskog područja** s autonomnim institucijama, ritmovima i kriterijima uspješnosti. U zbilji takva jedinstvena gospodarskog područja, dakako, nema. Ali ritam dosadašnjeg tehničkog opremanja prometnog pravca te izgledi da Hrvatska na njemu najbrže postigne gospodarsku organizaciju sposobnu za efikasno nadmetanje na inozemnom tržištu govore da nagoviještene mogućnosti nisu tlapnja nego jedna vrsta stratejskih imperativa.

Druga, ne i manje važna, posljedica očituje se u tome da je područje uz prometni pravac s tamošnjom mrežom naselja “prirodno” područje **prioritetnog investiranja spomenutih gradova**. Isticanje prioriteta ne implicira, dakako, i obvezu da svaki grad na tom pravcu, zbog investicija u područje, zapušta autentične gradske prioritete. Lokalni oblici razvitka, vidjelo se, dio su obvezujućih likova nove modernizacije. Oblikovati gospodarsku strukturu i razvojne sudionike koridora nasuprot lokalnom razvitku značilo bi izravno ugroziti samo osnovicu nove modernizacije. Isticanje činjenice da područje pravca “prirodno” postaje prioritetnim investicijskim područjem ima, međutim, drugi cilj. Posrijedi je nova razvojna mreža koja se oblikuje na spomenutom prometnom pravcu. Ta je mreža okosnica

nove hrvatske akceleracije razvitka. Budući da su veći srednji gradovi, a napose Zagreb, glavni sudionici te akceleracije, predvidljivo je da su oni “prirodno” zainteresirani za gospodarenje područjem.

Drugi kontinentalni pravac je pravac Austrija – Maribor – Zagreb – Sisak – europski jugoistok. Zapadni dio toga pravca: od Bavorske i Austrije do Zagreba ima i “dodatnu” vrijednost; on je dionica srednjoeuropskog puta (via Zagreb) za jadranski jug. Istočni dio pravca: od Zagreba prema Sisku i europskom jugoistoku dio je, poznato je, starog stratejskog pravca o kojemu je strukturno ovisila socijalistička modernizacija. Njemu, doduše, konkurira paralelni pravac kroz Mađarsku (za Ukrajinu, Rumunjsku i Tursku). Ima li se na umu činjenica da je Mađarska članica i razvojnih i obrambenih europskih saveza, treba očekivati da će Europska unija taj pravac favorizirati. Poticanje pravca kroz Hrvatsku za europski jugoistok bit će, najprije, motivirano izvanjskim političkim potrebama za jačanjem međuovisnosti “regionalnih aktera”, dakle, država na – političkim žargonom eurokrata rečeno – “istočnobalkanskom i zapadnobalkanskom području”. U njih, poznato je, i Europska unija i SAD ubrajaju i Hrvatsku.

No neovisno o tom, politički problematičnom, ocjenjivanju vrijednosti samog pravca, Hrvatska je nedvojbeno zainteresirana za njegovo daljnje tehničko opremanje na hrvatskom teritoriju. Razlog su unutrašnje potrebe za teritorijalnom integracijom, napose područja koje će još duže vrijeme biti “zonom” posebnih političkih i razvojnih pritiska: područja hrvatskog istoka. Budući da je integracija hrvatskog istoka neodvojiva od nove hrvatske modernizacije, i nova akceleracija razvitka mora se posebno potvrditi baš na njemu. Zato je i tehničko opremanje istočnog pravca nacionalni stratejski imperativ. Na potezu od Maribora do Siska s tri veća središta i nekoliko manjih prirodno se oblikuje novi okvir razvojne suradnje. U tom okviru, upozoreno je i u prijašnjem odjeljku, ne gube se lokalne preobrazbe središta. Sintaksa modernizacije to, napokon, i ne dopušta. Ali su nagoviješteni oblici razvojne kooperacije i ovisnosti koji, nedvojbeno, pripadaju novoj/jedinstvenoj razvojnoj zbilji.

(d) **Aktivni nadzor useljavanja.** Na više je mjesta istaknuto da Zagreb, u budućnosti, mora voditi aktivnu politiku useljavanja/iseljavanja. Ta općenita formulacija krije nekoliko posebnih zadaća.

(i) **Sustavna blokada daljnjeg povećanja broja stanovnika.** Tijekom razdoblja druge modernizacije ojačala su dva glavna razloga povećanja broja stanovnika u gradu. Prvi je razlog paleoindustrijska paradigma razvitka. Paradigma, poznato je, “proizvodi” potrebe za velikim brojem radnika. Nisu te potrebe, dakako, samo posljedica unutrašnjih, racionalnih, imperativa industrijskog sektora. One su, upozorili smo u prijašnjim odjeljcima, posljedica činjenice da je industrijski sektor konstrukcijski sektor poretka u cjelini. To znači da zapošljavanje u industriji nije posljedica samo odnosa na tržištu rada u samom sektoru nego i potrebe poretka da brojnošću industrijskog sektora legitimira autonomnu “modernost”. Zato je privlačenje i zapošljavanje u industrijskom sektoru veće i od njegovih funkcionalnih zahtjeva i od stvarnih “smještajnih” mogućnosti grada kamo se novi industrijski radnici alociraju. Sintaktičko je pravilo konstrukcije da se veći i masovniji industrijski sklopovi lociraju u veće gradove. To znači da je Zagrebu dopala uloga, barem u okviru hrvatskog društva, **najbrojnijeg** industrijskog središta. Brojnost se, upozoreno je, povećava neovisno o socijalnim ili ekolozijskim učincima u neposrednom ili posrednom okolišu; dakle, neovisno o učincima u gradskoj zbilji ili zbilji hrvatskog društva.

Drugi je razlog **ratna otpornost** Zagreba. Tijekom više godina Domovinskog rata u kolektivnom iskustvu hrvatskog stanovništva Zagreb je stekao položaj neugroziva/neosvojiva grada. Sporadične okupacijske prijetnje ili povremeni (zračni) napadi nisu bili dovoljno uvjerljivi za opovrgnuće predodžbe. Na drugoj strani, stupanj ratne nesigurnosti u većem dijelu Hrvatske porastao je približno toliko koliko je poraslo i pouzdanje da je Zagreb u svim ratnim okolnostima sigurnim gradom. Izravna posljedica takva uvida je tendencija znatnog dijela hrvatskog stanovništva da potraži sigurnu adresu za budućnost baš u Zagrebu. Posebno su tom stavu sklone skupine s izravnim prognaničkim iskustvom.

Upozoriti je da socijalne prilike koje se oblikuju pod tlakom takvih događaja imaju **autonomnu sintaksu**. Jedno od njezinih važnih pravila jest i ono koje ne dopušta gradskoj upravi zadržati ciničnu hladnokrvnost prema novodošlim skupinama. Zahvaljujući tomu, gradska se uprava izlaže **istodobnim a protuslovnim** imperativima. Na jednoj je strani imperativ da se novodošlima zajamče kakve-takve životne šanse. Stvaranje tih jamstava pak **pove-**

ćava daljnju privlačnost Zagreba. Na drugoj je strani imperativ da se ne dopusti Zagrebu “progutati” veći do hrvatskog stanovništva. To je moguće koliko se privlačnost Zagreba izvanjskim skupinama **smanjuje**. Uklanjanje toga paradoksa, dakle, nije posve jednostavno. Ono traži planere s posebnim kompetencijama i iskustvom.

(ii) **Sustavna politika prerazdiobe useljeničkih skupina.** Zagreb, baš kao i drugi hrvatski gradovi, ne može ne biti “otvorenim” gradom. Njegova je pristupačnost dio općih životnih i teritorijalnih prava hrvatskog stanovništva, pa u tom pogledu i ne može biti posebnih nedoumica. No, imaju li se na umu razvojni imperativi proizašli iz predodžbe o identitetu Zagreba u hrvatskom društvu te imperativi proizašli iz uvida da se okončala industrijalizacija kao proces zajamčena masovna zapošljavanja, sudionici zagrebačkog razvitka ne mogu ne prihvatiti politiku kojoj je cilj **selektivno useljavanje**. Potreba za selekcijom izravno je posljedica potrebe za izvrsnim skupinama u određenim sektorima razvojnih promjena te potrebe da se useljavanje nadzire sukladno stvarnim socijalnim i ekolojskim mogućnostima grada.

Popisu spomenutih potreba treba dodati i još jednu – metropolsku. Upozoreno je da je metropola onaj lik grada gdje se neposredno određuje odgovornost grada za razvitak ukupnog društva. Metropolski grad, dakle, po definiciji je odgovoran ne samo za unutrašnji gradski razvitak nego i za razvitak društva kojemu je metropolom, u cjelini. To znači da Zagreb nije obvezatan nadzirati useljavanje samo zbog unutrašnjih, komunalnih, potreba i motiva, nego i zbog posljedica koje, predvidljivo, ekstremna centralizacija naseljavanja izazivlje na hrvatskom teritoriju. Metropolske se obveze, dakle, ne mogu odvojiti od obvezujuće politike selektivnog useljavanja, u kojemu, očito je, prednost ima naseljavanje skupina s posebnom kompetencijom pred naseljavanjem u masovnim valovima.

Takva politika može, međutim, poželjne učinke postići samo u “unutrašnjem” području grada, zanemarujući promjene na izvanjskom, perifernom, prstenu. Uzme li se u obzir nova predodžba o gradskoj regiji, na koju je upozoreno u prijašnjem odjeljku, naznačena se redukcija može otkloniti. Drukčije rečeno, uspješnost selektivne politike useljavanja ne mjeri se samo smanjenjem useljeničkih skupina tijekom zadanog razdoblja u Zagreb nego **kakvoćom ukupne prerazdiobe stanovništva** u Hrvatskoj u korist srednjih gradova te gradova na hrvatskoj periferiji

čiji je razvojni i socijalni autoritet temeljito ugrožen tijekom ratnog razdoblja (Vukovar, Vinkovci, Osijek, Dubrovnik, Gospić, Sisak, Petrinja, Knin, Benkovac itd.).

(iii) **Poticaj iseljavanju.** Ni jedan grad u Hrvatskoj nije do sada izgradio sustavne poticaje na iseljavanje, napose onih skupina koje su se, već i po vlastitoj predodžbi, u grad smjestile “privremeno”. Zašto tomu nije tako, predmetom je posebne rasprave koja nadmašuje okvire ovoga rada. Upozoriti je da oblikovanje takve razvojne politike predstoji i Zagrebu. Posve je očito da se ona ne može izraditi u uzbaštinjenom “autarkičnom” okviru razumijevanja gradskog razvitka. Za primjereno oblikovanje takve politike potrebne su barem dvije dodatne skupine aktera: državne institucije (posebno vojska i gospodarske institucije), crkvene institucije te drugi gradovi s autonomnim, komplementarnim, razvojnim ciljevima.